

Huseinspahić Ajdin *

**Prikaz knjige/udžbenika
Komparativna pravna historija
Urednik: dr.sc. Dževad Drino, I. izdanje,
Zenica, autor, 2016., 236 str.**

Historia est magistra vitae!

Bez saznanja o prošlosti gotovo je nemoguće ili krajnje sizifovski poduzimati korake na spoznaji bilo kojeg društvenog procesa u sadašnjosti, a još manje na kvalitetnom projiciranju budućnosti. Da bi nam pomogao na putu snalaženja u sadašnjim društvenim procesima i traganju za izlazom iz životnog labirinta, kao i mudrog pripremanja za sve ono što nas može čekati u budućnosti dr.sc. Dževad Drino je načinio, svake hvale vrijedan, akademski iskorak. Naime, u Zenici je početkom 2016. godine svjetlo dana ugledao udžbenik *Komparativna pravna historija*, autora dr. sc. Dževada Drine, vanrednog profesora na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici i šefa Katedre za historiju države i prava. Izdavanjem ovog, nasušno potrebnog udžbenika, autor je potvrdio kvalitet pravnog komparativiste pridružujući se malom broju velikana komparativno-pravne historije države i prava. Zahvaljujući svome predanom radu na proučavanju, sintentizaciji i sistematizaciji aktuelnog knjižnog fonda i udžbeničke građe iz oblasti komparativno pravne historije, autor je uspio u nakani da studentima pravnih fakulteta, ali i šire, omogući sticanje bazičnih znanja u pogledu nastanka prvih država, kao i prvih pisanih pravnih spomenika, temeljem kojih je moguće rekonstruisati pravne sisteme najstarijih država. Autor je tako, uz zadržavanje usvojenih naučnih standarda historijske klasifikacije razvoja države i prava, načinio značajan iskorak u pravcu „nadogradnje“ materije sa, do sada, vrlo malo, gotovo periferno ili nikako obrađivanim tematskim cjelinama.

Iako je prilagodio udžbenik potrebama studenata, uvažavajući silabuse nastavnih planova i programa, autor se potrudio da udžbenik učini krajnje zanimljivim i nestudentskoj populaciji (u najširem smislu te riječi) koji vape za temeljnim općim znanjima o državi i pravu. Usudili bi se konstato-

---

* Doc.dr.sc., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

vati da bi knjigu *Komparativna pravna historija* trebalo posjedovati svako lice koje drži do svoje opće naobrazbe i temelja pismenosti.

Udžbenik je strukturisan u sedamnaest logično poredanih poglavlja, koja su međusobno prožeta i u stilu velikana pisane riječi krajnje jasno, koncizno i jezgrovito približena čitaocu. Tako je, primjerice, od prvog poglavlja koje ima za cilj da ukaže na značaj komparativno-pravne historije kao naučno-nastavne cjeline, odnosno posebnog predmeta izučavanja, pa do posljednjeg, sedamnaestog, poglavlja, autor uspio da obuhvati sve najznačajnije države-predstavnice svih društveno-ekonomskih epoha razvoja, od prahistorije, odnosno prvobitne zajednice, preko starog vijeka-robotništva i srednjeg vijeka-feudalizma, pa sve do perioda nastanka najznačajnijih socijalističkih i kapitalističkih država, čiji pravni sistemi današnjice mogu biti urnekom ostalih državama svijeta. Uzimajući sve u obzir mogli bi konstatovati da će ovaj udžbenik postati neizostavnom konsultirajućom literaturom za bilo kojeg naučnika ili čovjeka od pera (u najširem smislu), ali i za svakog čitaoca koji se opredijeli za sticanje novih znanja ili naučnog „produblivanja“ već postojećih.

1. Sadržaj udžbenika

Prvo, od sedamnaest poglavlja udžbenika, se odnosi na približavanje pojma historije i njenog značaja, i to kroz tri podcjeline: razvitak historije, izvori prava i nastanak i razvoj komparativne pravne historije. U najkraćem, mogli bi konstatovati da je glavni cilj ovog poglavlja, koji je autor postavio pred sebe, ukazivanje na značaj pravnih izvora (formalnih/*fontes iuris cognoscendi* i materijalnih/*fontes iuris essendi*) kao i razgraničavanje općeg pojma historije od pravne historije, kao i fokusiranje na značaj osnovnih škola i njihovih učenja, od škole elegantne jurisprudencije, preko škole prirodnog prava do historijsko-pravne škole.

U drugom poglavlju autor obrađuje organizaciju društva i društvene norme u prvobitnoj zajednici ukazujući na prve oblike ljudske organizacije i postepen razvoj porodice. U ovom poglavlju je posebna pažnja čitatelju skrenuta na značaj procesa izdvajanja vojne aristokracije na srednjem stepenu barbarstva, prisvajanjem većeg dijela ratnog plijena i robova što je kasnije rezultiralo prvim oblicima imovinske nejednakosti, koja se brzo reflektovala i u sferi organizacije vlasti.

Treće poglavlje knjige *Komparativna pravna historija* fokusira dvi-

je podcjeline i to: pravnu misao Dalekog Istoka i države Starog istoka, pri čemu posebnu zahvalnost dugujemo autoru zbog proširenja naučnih i istraživačkih vidika i na zemlje Dalekog Istoka, odnosno na osvjetljavanje prvih tragova pravne misli na tim prostorima. Tako smo dobili priliku, da u okviru komparativno-pravnog pristupa izučavanju države i prava, čitamo o nastancima i razvoju pravne misli u Indiji, Kini i Japanu. Ovo je još važnije imamo li u vidu da je u današnjem vremenu, više nego li ikada prije, nužno podići glavu i komparativno-pravnim pristupom se izdići iz europocentričkog i klasičnog gledanja na društvena i tehničko-tehnološka dostignuća u svijetu, kao i na nauku općenito. U ovom poglavlju posebno mjesto je dobilo, do sada nedovoljno obrađivano pitanje nastanka i razvoja starojevrejske države i prava, a čime će čitaoci biti bogatiji za mogućnost saznanja činjenica o periodima razvoja jevrejske države i tog pravnog sistema, čiju okosnicu predstavlja sinteza religijskih i svjetovnih propisa i normi.

U četvrtom poglavlju autor je obradio pravne institucije antičke Grčke i to kroz referisanje na Staru Grčku, minojsku kulturu, Gortinski zakonik, Spartu i njen pravni sistem, kao i na Atinu i atinsko pravo, zaključujući ovaj dio pojašnjavanjem pravne odrednice helenizma kao nerazmršivog kolopleta antičkog grčkog prava i prava istočnih naroda i zemalja (Egipta, Persije, Babilona) koji su uticali ponajviše na kasnije bizantijsko pravo, ali i kao spoja grčke kulture i jezika sa kulturama istočnih naroda.

Peto poglavlje knjige autor je posvetio srednjovjekovnim državno-pravnim institutima kod Germana, Langobarda i Franaka, a koji su nastajali u sprezi sa recipiranim rimskim pravom, ukazujući na razvoj javno-pravnih i privatno-pravnih grana kao urneka kasnijeg euro-kontinentalnog pravnog kruga.

Ne udaljavajući se od srednjovjekovnog perioda posmatranja razvoja države i prava, autor je u šestom poglavlju naučno opservirao Bizant kao carstvo koje je nastalo po uzoru na Rim, i to još 395. godine kada je car Teodozije podijelio tadašnje Rimsko carstvo na Zapadno carstvo, sa sjedištem u Rimu, koje je dao sinu Honoriju, dok je sinu Arkadiju ustupio Istočno carstvo sa sjedištem u Konstantinopolju. Imamo li u vidu globalni geopolitički, a još više pravni značaj koji je tada uživao Bizant s pravom možemo konstatovati da je period razvoja bizantske države i prava zaslužio posebno poglavlje u knjizi, a što autor nije propustio da naglasi.

Formiranje ruske države se dogodilo sredinom IX vijeka kada su u poriječju Dnjepra formirani gradovi Novgorod i Kijev, koji se objedinjavaju već 882. godine u tzv. Kijevsku Rusiju, a o čemu autor „govori“ u sedmom poglavlju. Ukazujući na kompleksne društveno-političke prilike i oprečna akademska mišljanja po pitanju porijekla riječi Rusija, autor je načinio iskorak po pitanju prezentovanja uloge i značaja Ruske pravde kao najstarije redakcije zakonika uređene još u doba Jaroslava Mudrog, a koja postoji kao „šira“ ili „uža“ pravda, u kojoj je popisano slavensko običajno pravo usljed čega je sličnost sa npr. bizantskim ili sličnim zbirkama frančkog prava nesumnjiva.

Osmo poglavlje knjige je usmjereno ka približavanju osnovnih znanja o nastanku i širenju Arabljanske države, pa sve od njene definitivne propasti koju su donijele mongolske horde koje već 1258. godine osvajaju Bagdad i ubijaju posljednjeg halifu, čime dolazi do sloma cijele srednjovjekovne Arabljanske države. Ukazujući na značaj Medinskog ustava, koji je sa svoja 52 člana regulisao odnose u zajednici, ali i pravni položaj nemuslimanskog stanovništva, autor je, kako je i sam naglasio, ukazao na obrazac „donošenja svih kasnijih zakona“.

U posebnom, devetom poglavlju prikazan je nastanak i razvoj Osmanškog carstva kao islamske države koja se „prostirala“ na prostorima bivše Arabljanske države. Fokusirajući pažnju čitalaca na Imperiju koja se prostirala na tri kontinenta i kontrolisala gotovo sve važnije međunarodne puteve skoro pet vijekova, autor je ukazao na sintezu institucija i tradicija islamskog halifata, centralnoazijskih hakanida i bizantske autokracije što je, po svemu, Carstvu dalo epitet *sui generis* države u kojoj se na mjestu državnog poglavara smijenilo čak 36 sultana koji su mahom poticali iz loze osnivača Osmana.

Postavljajući pred sebe zadatak da načini pravno-političku distinkciju između osmanskog i šerijatskog prava, ali da istovremeno i zadrži crvenu nit koja je povezivala oba navedena pravna sistema autor je u desetom poglavlju opservirao osmansko pravo bazirano na izvorima šerijatskog prava koje je vrijedilo samo za muslimanske podanike unutar Carstva. Zapravo, u tako specifičnim okolnostima razvoja Osmanske države, uz šerijatsko pravo je egzistiralo i ono pravo koje država donosila putem zakona-*kanuna*, a što je svoju kulminaciju imalo momentom izdavanja Medželle. Tako je kanunsko pravo (*urf*) uz bogatu pravnu nauku (*fikh*) utemeljenu na

osnovnim izvorima šerijatskog prava činilo temelje osmanskog prava, a što je autor, okom iskusnog komparativiste primijetio, konstatujući: „Osmanlije nisu u osvojenim krajevima naglo mijenjale pravni sistem nego su ga vremenom sjedinjavali sa novim osmanskim pravom. Donošenje posebnih zakona, pored šerijatskih propisa, nije naravno nikakva osmanska specifičnost, pošto na ovu situaciju nailazimo u ranijim islamskim društvima... Svakako da su u procesu nastanka običajnih zakona u Carstvu značajnu ulogu imali Sultanov divan i pravilo da svaki sultan po ustoličenju potvrđuje donešene zakone i date povlastice prethodnih vladara.“

U cilju fokusiranja na specifičnosti šerijatskog prava u odnosu na pravni sistem Osmanske države, u jedanaestom poglavlju je posebno akcentiran pojam i izvori šerijatskog prava uz nezaobilazno prezentovanje najznačajnijih i najzastupljenijih islamskih pravnih škola, koje su, nudile specifična pravna rješenja u onim situacijama u kojima je to bilo dopušteno osnovnim izvorima tog pravnog sistema.

Fokusirajući značaj religije i njenih normi (*fas*) koje su u nemalom broju slučajeva uticale na karakter državnih normi (*ius*), u dvanaestom poglavlju je obrađeno kanonsko pravo kao pravo, ustrojeno 1140. godine, kada je monah Gracijan objavio svoj čuveni Dekret o usklađenju neusklađenih kanona (*Decretum concordia Discordantium Canonum*). Ukazujući na korijene nastanka kanonskog prava u okvirima Rimokatoličke crkve autor nije propustio da u knjizi ukaže i na ulogu i značaj kasnijih pokreta poput: protestantizma, reformacije ili luteranizma, započetog pribijanjem 95 teza Martina Lutera 1517. godine na vratima crkve u Viterbergu u Njemačkoj.

U trinaestom poglavlju knjige ukazano je na nastanak i razvoj Engleske, odnosno prve tragove njenih državno-pravnih korijena, poput: Magna Carta Libertatum ili Velike povelje sloboda, Habeas Corpus Act-a, Bill of Rights-a, odnosno izvora engleskog prava općenito kao i parlamentarizma nastalog u okviru engleske države.

Četrnaesto poglavlje predstavlja svojevrsan vremenski razdjelnik između srednjovjekovlja i perioda stvaranja modernih država te razvoja jednog novog pravnog koncepta na područjima Engleske, Holandije/Nizozemske, Švicarske, Njemačke, Austrije, Ugarske, Italije i nordijskih zemalja. U ovom poglavlju autor je načinio značajan naučni iskorak u odnosu na uobičajeni pristup u prezentovanju komparativno-pravnog razvoja

države i prava, koji nije fokusirao značaj nordijskih zemalja i njihovog društveno-političkog razvoja, a među koje ubrajamo dosta širi krug zemalja u odnosu na skandinavske zemlje, i to: Švedsku, Norvešku, Dansku, Island i Finsku.

U petnaestom poglavlju autor je obradio nezaobilaznu temu nastanka i razvoja Sjedinjenih Američkih Država (SAD) kao i američkog prava, ukazujući na značaj Deklaracije o nezavisnosti iz 1776. godine kao i Ustava SAD iz 1787/1788. godine, koji se sastoji od 7 velikih članova i 27 amandmana. Uvažavajući činjenicu da je ovo pitanje prilično iscrpno obrađeno i u dosadašnjoj udžbeničkoj literaturi autor je u ovom poglavlju prezentovao esencijalne pojmove o društveno-političkom i pravnom razvoju SAD-a.

U pretposljednem poglavlju obrađene su društveno-političke i pravne implikacije Francuske revolucije kao rezultata nakupljenog nezadovoljstva stanjem u državi, a koje se najviše odražavalo unutar trećeg staleža, pored plemstva i sveštenstva. I u ovom dijelu, pored prezentovanja osnovnih činjenica o državnom razvoju, ukazano je na specifikume pravnog sistema Francuske republike počev od donošenja Deklaracije o pravu čovjeka i građanina iz 1789. godine, odnosno Ustava iz 1791. godine, 1793. godine i 1795. godine, pa sve do donošenja Napoleonovog ustava i njegove uloge u donošenju ostalih zakona.

U posljednjem, sedamnaestom poglavlju, autor je fokusirao društveno-politički kontekst i pravni sistem socijalističkih država. Ovo poglavlje dobija na važnosti imamo li u vidu da je socijalistički pravni sistem moguće klasificirati kao poseban pravni korpus sa svojim specifikumima i ideološkom podlogom osobenom samo za socijalističke zemlje među koje je ubrajana i bivša Jugoslavija, odnosno BiH na čijem području je ovaj pravni sistem „živio“ skoro pola vijeka.

Na kraju, zaključimo! Ono po čemu će ova knjiga, odnosno udžbenik, ostati upamćen je originalni i moderno-historijski pristup u akademskoj i nestereotipnoj opservaciji i eksplikaciji skoro svih značajnijih pojmova o državi i pravu uključujući mnoge civilizacije i kulture od dalekog Istoka do krajnjeg Zapada, što do sada, u toj mjeri, nije karakterisalo udžbenike iz komparativno-pravne historije na našim prostorima. Usudili bi se zaključiti da je ovom knjigom dr.sc. Dževad Drino, uvažavajući dostignuti stepen naučnog pristupa u adaptaciji najznačajnijih komparativno-pravnih insti-

tuta, pomjerio granice u pisanju jednog ovakvog udžbenika, postavljajući standard za sve buduće autore koji se odluče pisati u ovoj oblasti.

Acti labores iucundi sunt!